

U svojem zaključku (str. 329. – 335.) Pezo iznosi mišljenje da je utjecaj obiju jugoslaven-skih država na migracije muslimana bio velik, ali ipak bitno različit. Više zakona i drugih zakonskih akata koje je donijela monarhistička Jugoslavija dokaz su da je vlast te države provodila politiku smanjenja broja neslavenskih muslimana u Jugoslaviji jer se ta etnič-ko-vjerska skupina nije smatrala poželjnim elementom u ondašnjim nacionalno-integracij-skim procesima. Unatoč represiji nad albanskim stanovništvom na Kosovu 1950-ih, Pezo ne smatra da je komunistička vlast provodila sustavnu politiku čiji bi cilj bio smanjenje broja neslavenskih muslimana u Jugoslaviji. Ipak, epilog tih politika značajno je izmijenjen etnički i vjerski sastav stanovništva Jugoslavije. Problematika migracija, pogotovo represija koja je uzrokovala i pratila brojne migracije, ostavila je negativno povijesno naslijeđe i op-teretila odnose unutar same Jugoslavije, u prvom redu odnose Srba i Albanaca na Kosovu, koji su i danas značajno krizno političko žarište u Europi.

Knjiga je, uz spomenuti popis izvora i literature, opremljena svim standardnim historio-grafskim pomagalicama, pa sadrži i popis kratica (str. 336. – 337.), popis tablica i slika (str. 338. – 339.), usporedni trojezični popis spomenutih mjesta na području Sandžaka, Kosova i Ma-kedonije (str. 340.), kazalo imena (str. 366. – 369.) te kazalo mjesta i pojmova (str. 370. – 374).

Iako je fokus knjige na iseljavanju muslimanskoga, ponajprije neslavenskoga, stanov-ništva iz drugih dijelova Jugoslavije (Kosovo, Makedonija, Sandžak) u Tursku, ova je tema sastavni dio i hrvatske povijesti. Kako se ona u hrvatskoj historiografiji nije obrađivala, bilo bi dobro doživjeti i hrvatsko izdanje ove knjige. Ako do nekog prijevoda dođe, vjerojatnije je očekivati prijevod na neki drugi jezik, odnosno u okviru neke druge, za ovu tematiku “zainteresiranije” historiografije.

JOSIP MIHALJEVIĆ

Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*, Službeni glasnik, Beograd, 2013., 335 str.

Autorica knjigu započinje “Uvodnim razmatranjima” (str. 9. – 15.) historijata marks-i-stičke utopije. Predočuje totalni povijesni diskontinuitet s prethodnim strukturama te da su sve komunističke revolucije u osnovi bile socijalne revolucije koje su morale izroditi dik-taturu ili ne bi uspjele. U komunizmu partikularni interesi nadilaze opće i nameću se kao kolektivno mišljenje terorom i indoktrinacijom. Kultura pritom služi ideologiji.

Prvo je poglavlje naslovljeno “Kulturna politika i komunizam” (str. 17. – 106.). Komu-nisti su međunarodni rejting stekli u ratu, no za preuzimanje totalne vlasti nedostajalo im je članova, pouzdanika i šire baze građana. Utjecaj su omasovili preko višemilijunske Na-rodne fronte. Veoma brzo i radikalno preuzeli su 80% privrede, svu krupnu industriju, tuđi kapital, banke i međunarodnu trgovinu. Nova elita zaszjela je u stare vile, najbolje kvartove, privatna odmarališta i automobile. Nisu pritom štedjeli ni svoje bivše istomišljenike; slobodoumni mislioci padali su pred tajnom policijom. Ni jedna europska moderna država ne pamti klasu koja je imala takvu moć nad ljudima. Ta je politika doprinijela međunarodnoj izolaciji; Jugoslavija je do 1948. potrošila svoj ugled i izgubila prijatelje. Iako ostanak na Istoku nije nikada ni došao u pitanje, rado se primala pomoć sa Zapada, uz poneku sitnu protuuslugu. Tako se uz nešto tržišta, pokoje ljudsko pravo, ukidanje precijenjenih zemljišnih zadruga, radnih akcija i slično smanjivala “smrtonosna doza komunizma” (str.

26.). Potpuni pravni voluntarizam ponajbolje zrcali jedva pučkoškolsko obrazovanje gotovo svih 65 sudaca na Kosovu, kao i zastrašujuća brojka koju je priznao prvi policajac države Aleksandar Ranković o 51% nepravedno i bezrazložno osuđenih u Bosni i Hercegovini do 1950. i sl. Američka je pomoć bila nužna za preživljavanje u državi u kojoj se svaki treći građanin hranio na "točkice". Od 1951. do 1959. Jugoslavija je dobila znatnu američku vojnu pomoć. Kako je opasnost od rata blijedjela, tako je pomoći bilo sve manje, pa se država morala zaduživati i kupovati na kredit. No unutar zemlje stalno se podgrijavała izmišljotina o masovnim, uvijek neprecizno definiranim, vanjskim neprijateljima, čime su se zataškavale krupnije stvari, gospodarske, nacionalne i vjerske netrpeljivosti. Do 1952. Jugoslavija je postala respektabilan vojni subjekt, s pola milijuna ljudi pod oružjem i milijun pričuvnika. Znala je naplatiti svoje držanje po strani. Na terenu je sve išlo loše, zemlja se crpila u gladi, a na crnoj burzi jugoslavenski dinar imao je malu vrijednost. Ideologija dominira cijelim društvenim životom. Sve je bilo pod kontrolom vlasti: država je planirala, financirala i kontrolirala svaku kulturnu djelatnost. Odmah nakon rata vlasnicima su oduzeta kina i uskraćena im je nacionalna čast zbog prikazivanja filmova tijekom rata. Kako se smanjuju posjeti kazalištima i repertoar predstava, tako se omasovljuje nova umjetnost – film. Slično je bilo i s radijskim stanicama, i one su sve slušanije. Početkom pedesetih vlada velika nestašica papira, teško ga je dobiti sa Zapada jer je opće poznata narav komunističkoga režima. Trebalo je naučiti ljude čitati i pisati i slati redovito djecu u školu. Najveći debakl vlasti prestanak je školovanja djece nakon desete godine; ogroman dio njih nije završio više od četiri razreda jer se tek od 1958. uvodi obvezno osmogodišnje školovanje. Vlasti su osim programa nadzirale i učitelje, a slučaj Brača – gdje je od 49 učitelja samo troje bilo u Partiji – iznosi se kao posebno negativan. Svi su ti pokušaji davali slabe rezultate, pa je i na popisu stanovništva iz 1961. 20% potpuno nepismenih ljudi, odnosno 77% funkcionalno nepismenih. Prije rata samo je 4% mladih pohađalo srednju školu, do šezdesetih se taj broj ipak popeo na 30%. Svi su morali priložiti karakteristike Agitpropu, gdje se osim struke gledalo i podrijetlo, sudjelovanje u ratu i slično. Kontrola izdavanja i tiskanja bila je potpuna, a uvoz strane literature bez dozvole – kazneno djelo. Komitet za kulturu i umjetnost dostavljao je radijskim stanicama popis skladbi koje se smiju emitirati. Vlasti su odobravale predloženi kazališni repertoar, određivale koji kažnjeni glumac mora u Skopje, njih se pitalo o točkama koje se smiju izvoditi u – cirkusu! Dopuštene su pohvale danom stanju, ili kritike njegovih protivnika, što u konačnici osiromašuje kulturu jer se tako ne stvaraju remek-djela. Koliko se diletantski i neprofesionalno odnosilo prema prošlosti snažno svjedoči dopis Meše Selimovića iz ožujka 1946., gdje kritizira oglas Državnoga poduzeća za otpad koji sve firme poziva da svoje arhive i dokumentaciju ustupe u – stari papir!? Građani su 1952. za kulturne potrebe davali 1% obiteljskoga dohotka, a za cigarete 14%.

“Kulturna politika i socijalizam” (str. 107. – 187.) naslov je drugoga poglavlja. Do 1963. u Jugoslaviju se raznim kanalima slilo 3 milijarde dolara. Prva je Jugoslavija propustila intenzivirati industrijalizaciju, što je uz ogromne ljudske i materijalne gubitke značilo da je država 1945. počela s izrazito siromašna položaja, no ne treba previdati da bi industrijalizacije bilo i bez komunizma. Država se postupno dizala, ali je za onima s kojima se mogla usporediti zaostajala još više nego prije rata. Njezini proizvodi nikako nisu zadovoljavali tehnološke kriterije europskih standarda. Pojam narodne imovine nije bio usvojen među građanima, dobar je pokazatelj i 20 000 krađa društvene imovine 1954. godine. Istodobno Tito i njegovi bliži suradnici žive poput najviše europske aristokracije, u siromašnoj državi s dominantnim agrarnim stanovništvom i nepismenom polovicom zemlje. Autorica naglašava dva razdoblja

u izgradnji kulture: prvi je označivao prekid s građanskim društvom i starim tradicijama, a drugi stvara novu, socijalističku kulturu i kulturni život. Kapitalizam su ljudima približili film, strip, glazba, mediji. Tko nije htio igrati po pravilima, bio je trajno izopćen. Bez države, za umjetnika se nije znalo. Negativna ideološka kritika značila je društvenu smrt. Najbolje ocjene dobivala su djela stvarana da bi opravdala postojeće stanje, makar bila stvarni kič i neukus. Izgon inteligencije iz glavnoga grada u daleka sela obuhvatio je čak 11 000 građana. Iznimno visoke carine onemogućivale su tiskanje religijskih knjiga. Sva humanistička elita koja je školovana u poraću bila je komunističke provenijencije. Postupni gospodarski i društveni razvoj pratio je rast kulturnih potreba i broj konzumenata, ali suočeni s mogućnošću izbora, građani su umjesto *Komunista* uzimali film, Agathu Christie i džez.

Treće poglavlje nosi naslov "Kulturna politika i stvaralaštvo" (str. 189. – 253.). Država je bila posebno velikodušna prema nekim kulturnim događajima, poput Dubrovačkih ljetnih igara, Sterijina pozorja, Pulskoga festivala, Sajma knjiga, festivala popularne glazbe u Opatiji i Splitu, kao i zajedničkih izložbi jugoslavenskoga slikarstva. Slikari su uvijek bili u većoj milosti nego primjerice književnici i glumci. Autorica izdvaja izložbe Miće Popovića 1950. i Petra Lubarde 1951. u Beogradu, koje označuju prekid sa socijalističkim realizmom. Tito se ružno ponio prema Ivi Andriću, tek ga je godinu dana po primitku Nobelove nagrade pozvao u, za njegove pojmove, veoma skromnu audijenciju. Dio predratne elite pokušao je djelovati, ali se povukao, drugi dio više nije postojao. Tu i tamo se zbog nedostatka stručnih kadrova smio provući pokoji politički nepodoban znanstvenik, ali mu se nikada nije dodjeljivalo rukovodeće mjesto. Od 1075 sveučilišnih profesora 1948. bilo je samo 160 komunisti. Do 1964. diplomiralo je, na svim fakultetima, akademijama, visokim i višim školama, nešto malo više od 200 000 studenata. Iako je pomaka bilo, rasle su i razlike između većih gradova i provincije. To se nastojalo ublažiti otvaranjem radničkih i narodnih sveučilišta, knjižnica, kina, dovođenjem vrhunskih glumaca u sela. Najmasovnija organizacija namijenjena homogeniziranju širih slojeva bila je štafeta. Tijekom 1962., povodom Dana mladosti, organizirano je 32 000 nastupa sa 1,6 milijuna sudionika i 7,5 milijuna promatrača. Cenzura za svako umjetničko djelo imala je više razina, a impresivna je duljina popisa autora koji nisu zadovoljili komunističke cenzore. No, možda je poraznija od svega bila autocenzura. Doknić je komunizam svrstala na sramni stup povijesti, uz inkviziciju i lomaču, upravo zbog gušenja Drugog i drugačijeg iz veoma sebičnih razloga.

"Kulturni uticaji" (str. 255. – 314.) naslov je četvrtoga poglavlja. Bez obzira na razdoblje ili zemlju s kojom se kontaktiralo, ni jednoj se nije dokraja vjerovalo. Zvalo se međunarodne socijaldemokrate, filozofe i političare sklone Jugoslaviji. Početkom 1950. u Savjetu za znanost i kulturu formirana je čitaonica stranoga tiska koju su službenici mogli koristiti dva puta tjedno. Za par mjeseci javila su se – dvojica. Britanski profesori nisu smjeli voditi tečajeve engleskoga. A nije valjalo ni kada su djeca diplomata organizirala u privatnim kućama gledanje "Miki Mause". Međurepublička suradnja bila je rijetka. Pokoja izložba, kazališna gostovanja, kulturno-umjetnička društva, festivali i književne večeri. Autorica opravdano zaključuje da toliko ekonomski neujednačena zemlja, s gotovo civilizacijskim razlikama, u tako kratkom vremenu nije omogućila ni prožimanje, a kamoli akulturaciju svih kultura u jednu. Rusi su htjeli dati baletane i književne kritičare, ali ne i pristup tehnološkoj znanosti i istraživanjima. Nakon 1948. iznad kurtoazije se nije išlo. Uvijek je ostalo malo nepovjerenja i zazora, čak i u kulturi. Osim Amerikanaca, i britanska je diplomacija znala sve što se zbiva u zemlji. Vlasti su htjele službene kontakte, ali bez utjecaja na jugoslavensko javno mišljenje. Pritom su imale više povjerenja u Francuze nego u Britance. Još 1959. smjelo se uvoziti ploče klasične glazbe i one za učenje jezika, ali ne i ploče zabavne glazbe. Ipak, tije-

kom 1962. na prvih 17 mjesta po gledanosti bili su američki filmovi, po potrebi skraćivani i cenzurirani. Pojam jugoslavenstva koristio se, osim kao državni identitet, i kao integracijski čimbenik, kao prvobitno načelo, zajedničko svima, ali najviše u međunarodnim odnosima. Tito je htio promovirati jugoslavensku kulturu, ali tako da tradicionalne kulture prilagodi novoj, uz njihovo poštovanje. Kako se svijet smirivao i išao prema dogovorima i integracijama, Jugoslavija nije imala što unovčiti, pa bira kratkovidni promašeni eksperiment zvan Pokret nesvrstanih. On je Jugoslaviju vodio izvan njezina okruženja; jedna europska zemlja bira usporedbu s novoformiranim zemljama Azije i Afrike i mjesto njihova "tutora". Razlozi za taj skupi eksperiment bili su nepoželjnost i na Istoku i na Zapadu, nepoznavanje vođenja politike i Titova osobna taština.

Knjiga završava prilogom "Umjesto zaključka" (str. 315. – 330.). Ova vrijedna knjiga, koju svakako treba preporučiti široj znanstvenoj javnosti, obogaćena je "Bibliografijom" (str. 331. – 335.) i velikim brojem do sada nepoznatih fotografija. Nažalost, nedostaje joj kazalo osoba.

MARGARETA MATIJEVIĆ

Petar DRAGIŠIĆ, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2013., 205 str.

U Beogradu je 2013. publicirana knjiga znanstvenoga suradnika Instituta za noviju istoriju Srbije Petra Dragišića *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*. Riječ je o prerađenoj doktorskoj disertaciji (naslov disertacije: *Österreichisch-jugoslawische Beziehungen 1945–1955*) koju je autor obranio 2008. na Sveučilištu u Beču. Osim jugoslavenskih bilateralnih odnosa s Austrijom, autor je istraživao i bilateralne odnose s Bugarskom, koje je prezentirao u monografiji *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949* (Beograd, 2007.).

Predstavljena je knjiga jedna od rijetkih publikacija koje se bave problematikom odnosa Jugoslavije i Austrije; većina napisanog odnosi se na odnose Slovenije i Austrije, a u sklopu toga i na odnose Jugoslavije i Austrije od 1945. do 1991. godine. Tako je 1977. u Beogradu izišao zbornik radova *Problem manjina u jugoslovensko-austrijskim odnosima* (ur. Bogdan Osolnik), 1988. u Beču je objavljen zbornik *Österreich – Jugoslawien: Determinanten und Perspektiven ihrer Beziehungen* (ur. Otmar Höll), 1990. knjiga Wernera Weilgunija *Österreichisch-jugoslawische Kulturbeziehungen 1945–1989*, 1996. zbornik *Austria Slovenica. Die Kärntner Slowenen und die Nation Österreich* (ur. Andreas Moritsch), 2004. u Ljubljani je objavljen zbornik radova *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju* (ur. Dušan Nećak, Boris Jesih, Božo Repe, Ksenija Škrilec, Peter Vodopivec), a na hrvatskom jeziku ne postoji ni jedna publikacija. Knjige s hrvatskoga govornog područja uglavnom tematiziraju problematiku gradišćanskih Hrvata.

Knjiga je konceptualno podijeljena na dva dijela – "Rat posle rata: Jugoslavija i Austrija 1945–1949" i "Na putu ka dobrosusedskom odnosu", a sadrži još "Predgovor", "Uvod (Jugoslavija i Austrija između dva svetska rata)", zaključak, sažetak na njemačkom jeziku, popis izvora i literature te kazalo imena i pojmova. Uz to, publikacija je obogaćena sa 18 slika, dvije karikature, sedam tablica i osam grafikona.

U "Predgovoru" (str. 9. – 12.) autor daje kratak osvrt na odnos Austrije prema zemljama zapadnoga Balkana, odnosno zemljama nastalim nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ističući zainteresiranost Austrije (i njezinih povijesnih prethodnika)